

Vol III Issue VIII Feb 2014

Impact Factor : 2.2052(UIF)

ISSN No :2231-5063

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

IMPACT FACTOR : 2.2052(UIF)

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2231-5063

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Catalina Neculai University of Coventry, UK	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest,Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences AL. I. Cuza University, IasiMore

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University,Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

**Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.net**

GRT

सायबर गुन्हे आणि भारताची राष्ट्रीय सुरक्षा

व्ही. वाय. जाधव

विभाग प्रमुख, संरक्षण आणि सामरिक शास्त्र ग. तु. पाटील महाविद्यालय, नंदुरबार

सारांश :-पूर्वी शत्रू देशाविषयीची माहिती मिळवण्याची साधने विविध असली तरी कमकुवत होती. त्यावर नियंत्रण करणारी संघटना प्रभावी नव्हती. माहिती तंत्रज्ञानातील प्रगतीमुळे व सद्या असलेल्या फॅक्स व मेलमुळे त्याला गती प्राप्त झाली. संदेश दळणवळण व त्यातील समन्वयामुळे संघटनेला नविन स्वरूप आले. माहितीच्या प्रसारणाचा वेगाबरोबर खोट्या माहितीचे प्रसारण वाढले. लष्करी, अण्वस्त्रांचे नियंत्रण, पर्यावाण बचाव, मानवी हक्काचे रक्षण यासारख्या चळवळी उभ्या झाल्या. त्या चळवळींना जागतिक पाठींबा मिळाला. परंतु या माहितीचा दुरुपयोग होऊ लागला आहे.¹

प्रस्तावना :

सायबर हल्ले, संगणकातील माहितीची चोरी सारख्या गुन्ह्यांचे प्रमाण वाढले आणि युद्धाचा धोका आज प्रत्येक देशाला धास्तावत आहे. जगातील सर्वच देशांना सायबर हल्ल्यांचा सामना करावा लागत आहे. जगात सायबर क्राईमचा विषाणू सर्वत्र पसरलेला आहे. इंटरनेटवरील आर्क्युटसारख्या सोशल नेटवर्किंग वेबसाइटचा आणि एमएमएस सारख्या सुविधांचा गैरवापर करून गुन्हे करणाऱ्यांची संख्या वाढली आहे. भारतही त्याला अपवाद नाही. कारण भारतात मोबाईल वापरणाऱ्यांची संख्या 60 कोटी आहे. त्यातील 15 कोटी लोक इंटरनेटशी नियोजित जोडलेले असतात. पुढे ती संख्या 50 कोटी पर्यंत जाण्याचा अंदाज आहे.²

सायबर क्राईम हा शब्द आपण अनेक वेळा ऐकत असतो. सोशल मिडियाशी संबंधीत हा प्रकार असून, आपल्याला धोका नाही, असा अनेक जणांचा समज असतो, परंतु तो धोका आपल्या इनबॉक्स मध्ये कधी पोहचेल हे सांगता येत नाही. सोशल मीडिया जे तरुणाई आणि पालकांनाही चिंता निर्माण करणारे ठरत आहे.

व्याख्या . 'संगणक, मोबाईल किंवा इलेक्ट्रॉनिक व टेलिकम्युनिकेशन नेटवर्कचा गैरवापर करून एखाद्या व्यक्त किंवा समूहाला शारीरिक, मानसिक हानी पोहचविण्यासाठी किंवा त्यांची बदनामी करण्यासाठी गुन्हेगारी उद्येशाने केलेले कृत्य म्हणजे सायबर क्राईम होय.'

'सायबर क्राईम म्हणजे संगणकाच्या मदतीने संगणकप्रणालीत अनधिकृत प्रवेश करणे होय'.

'संगणकाच्या साहाय्याने इंटरनेटचा गुन्हेगारी स्वरूपाचा गैरवापर तसेच माहिती तंत्रज्ञान कायदानुसार शिक्षेस पात्र असलेले गुन्हे म्हणजे सायबर क्राईम' अशी व्याख्या करता येईल.

सायबर गुन्ह्यांचे प्रकार .

सायबर क्राईमचे अनेक प्रकार आहेत त्या प्रकाराशी निगडित काही गुन्हे पुढील प्रमाणे.....

- 1.ट्रोजन ॲटॅक . एखादा प्राग्रॅम आपल्याला उपयोगी आहे असे वरवर पाहता वाटते, पण प्रत्यक्षात तो घातक ठरतो, त्याने संगणक निष्क्रिय होतो.
- 2.व्हायरस |वर्म ॲटॅक . एका पाठोपाठ एक अशा अनेक संगणकांना संगणकीय विषाणूंचा संसर्ग होतो आणि त्यांची सिस्टिम कोलमडते.
- 3.ईमेल स्फूफिंग, आय आर सी (इंटरनेट रिले चॅट) ज्यांनी आपल्याला मेल पाठवला आहे असे आपल्याला, वाटते त्यापेक्षा दुसऱ्याच कोणी तरी तो मेल पाठवलेला असतो. यात ईमेल फ्रॉडस, धमक्या देणारे मेल्स, बदनामी करणारे मेल्स यांचा समावेश होतो.
- 4.डॉस ॲटॅक . याद्वारे संगणकीय सेवांच्या अधिकृत वापरास अडथळा किंवा प्रतिबंध केला जातो.
- 5.आय पी आर (इंटरलेक्च्युअल प्रॉपर्टी राईट) व्हायोलेशन . यात सॉफ्टवेअर पायरसी (चोरी), कॉपीराईट कायद्याचा भंग, ट्रेडमार्क, पेटंटचे उल्लंघन, कॉम्प्युटर सोअर्स कोडची चोरी यांचा समावेश होतो.

इंटरनेट माध्यमातील चोरी बदल बरीच जागृती झालेली असली तरी सोशल नेटवर्किंग संकेतस्थळांवर ब्लॉगिंग किंवा सहभागी होतांना बहुतेकवेळा नियम व अटी (Terms & Condition) न वाचता स्वीकारल्या जातात. इंटरनेट वरील आपल्याला आवडलेल्या माहितीचे मुळ निर्मात्याच्या नावाने सर्वांना शेअर करणे, स्वतःच्या नावाने मूळ निर्मात्याच्या साहित्याचा वापर करणे, मोबदला न देता साहित्याचा वापर करणे, माहितीचा व्यावसायिक कार्यासाठी उपयोग करणे, पास्पर माहितीमध्ये बदल करून वापरणे. याला माहितीची चोरी म्हणतात. अशी चोरी झाल्यास दुर्लक्ष करू नये. त्याने चोर मोकटा सुटतो. माहितीचा स्वतःच्या फायद्यासाठी वापर केले तर कॉपीराईट कायद्याचे उघळलंघन होते, तो एक फौजदारी गुन्हा आहे.

6. सायबर स्कॅमिंग – दुसऱ्याच्या डोमेनवर डल्ला मारणे उदाहरणार्थ सायबर टेररिझम, बँकिंग। क्रेडिट कार्ड संबंधित गुन्हे, ई कॉमर्स। इन्व्हेस्टमेंट फ्रॉडस, इत्यादी.

7. बेकायदेशीर विक्री करणे – इंटरनेटचा उपयोग करून अमली पदार्थ, शस्त्रास्त्रे, जंगली प्राणी व त्यांची कातडी इत्यादींची विक्री.

8. आयडेंटिटी थेफ्ट – दुसऱ्याची वैयक्तिक माहिती पळवणे.

9. हॅकिंग. (क्रॅकिंग) यात सार्वजनिक संस्था, सरकारी व लष्करी संस्था, संशोधन प्रयोग शाळा, सरकारी व लष्करी कार्यालये, गुप्तहेर खाते, यातील अति संवेदनशील माहितीचा उपयोग करता येऊ नये म्हणून संगणकीय सिस्टीम ब्रेक केली जाते. यासाठी व्यावसायिक हॅकर्स असतात.

सायबर क्रॉइममध्ये नैतिक (एथिकल) व अनैतिक (अनएथिकल) असे हॅकर्सचे दोन प्रकार आहेत ते दोन्ही प्रकार वेगवेगळे आहेत. संगणकातील सर्व बारकावे या दोन्ही हॅकर्सला माहीत असतात.

समाजात शांतता राखणे, नागरीकांच्या जीवित आणि मालमत्तेची सुरक्षा करणे, कायदा व सुव्यवस्था पालनासाठी दक्ष राहणे, कोणी जर कायद्याचे उल्लंघन करीत असेल ती त्याला आळा घालणे आणि सांभाव्य धोके ओळखून खबरदारीचे उपाय योजणे. ही सर्व पोलिसांची कामे एथिकल हॅकर करतो. या एथिकल हॅकरला येथील चोरांच्या सर्व क्लुप्त्या माहित असतात म्हणून अगोदरच सुरक्षेचे उपाय योजणे आणि आपल्या संगणकप्रणालीचे या भामट्यांपासून सुरक्षित ठेवणे, त्यानी त्यात बिघाड केलाच तर तो दुरुस्त करणे. संगणक सुरक्षा अधिक कडक करणे. ही कामे एथिकल हॅकर करतो.

अनएथिकल हॅकर प्रतिपक्षामध्ये अधिकाधिक व्यवस्था विस्कळीत करणे, कायदा व सुव्यवस्थेचा भंग करणे, आर्थिक व्यवहारातील शिस्त बिघडवणे, सामाजिक व्यवस्था विस्कळीत करणे या सारख्या कारवाया करीत असतो.

क्रेडिट कार्डचा पिन क्रमांक, सोशल मिडिया किंवा ई-मेलचे पासवर्ड, या सारख्या वैयक्तिक व संवेदनशील माहिती चोरी करून किंवा त्यांचा परस्पर गैरवापर करून बहुतांश सायबर गुन्हे घडतात. अशा प्रकरणांमध्ये लॉटरी लागल्याचे एस. एम एस, ई.मेल व्यक्तित्ना पाठविण्यात येतात, तसेच एखादी संस्था, संघटना, कंपनीची नक्कल केलेल्या संकेत स्थळावर संबंधित व्यक्तिस क्लिक करण्याचे आमिष दाखवले जाते. तसे संबंधित व्यक्तित्ने केले तर महत्वाच्या माहितीची चोरी केली जाते. कंपनी किंवा संस्थात्मक पातळीवर होणाऱ्या सायबर गुन्ह्यांमध्ये नेटवर्क मधील त्रुटी हेरून संगणकाला लक्ष्य बनवले जाते. त्यासाठी अनेकदा कर्मचाऱ्यांच्या वैयक्तिक उपकरणांचा किंवा सोशल मिडीयाचा वापर केला जात असल्याचे दिसते. भारताच्या ईशान्य भारतात सोशल मिडीयाच्या माध्यमातून अराजकता निर्माण करण्याचे कृत्य झाले होते.^६

भारतातील सायबर गुन्ह्यांचे प्रमाण.

इ. स. 2011 मध्ये 1791, 2012 मध्ये 2130, 2013 मध्ये (सांभाव्य) 2636 गुन्हे झाले. भारतात 53 महानगरांमध्ये माहिती तंत्रज्ञान कायदांतर्गत एकूण 858 गुन्हे 2011 मध्ये दाखल झाले भारतीय दंड विधानाच्या कलमान्वये मुंबईमध्ये 25 सायबर गुन्हे दाखल झाले होते.^३ त्यात बंगळूरमध्ये 117, विशाखापट्टण येथे 107 व पुण्यात 83 गुन्हे नोंदवण्यात आले. या तीन शहरांमध्ये सायबर गुन्हे होण्याचे प्रमाण अधिक आहे.

2007 ते 2012 या काळात भारतात झालेले विविध गुन्हे

गुन्हे	2007	2008	2009	2010	2011	2012
अश्लील मजकूर छापल्याबद्दल प्रसारीत	99	139	139	328	496	
हॅकिंग	76	233	233	510	983
वेबसाईट्स हॅकिंग	9180	16126	14232	14392

(एप्रिल 2013, एन सी आर बी, अहवाल, सायबर क्रॉइम ऑन राईज)

भारतीय समाजात ईमेल स्फूफिंग, आय आर सी (इंटरनेट रिले चॅट) च्या माध्यमातून महिलांना लक्ष्य करण्याचे गुन्हे अधिक आहेत. फेसबुक किंवा अन्य फोरमवर अश्लील कॉमेंट्स करणे, फोटोखाली कॉमेंट्स लिहिणे, लाईक करणे. या महिलांबरोबरच इंटरनेट सेवा देणाऱ्या कंपन्या, पोलीस आणि न्याय व्यवस्थेचाही इव्ह टिझिंग किंवा छेडछाड ही सायबर जगतातील छेडछाडीपेक्षा अधिक गंभीर असल्याचा दृष्टीकोन दिसून येतो. या वृत्तीमुळे सायबर जगतात महिलांना सहज लक्ष्य केले जाते. समाज, पोलीस आणि न्याय व्यवस्थेकडून न्याय मिळवण्यासाठी

लागणाऱ्या वेळामुळे पीडित महिलांना दुहेरी मानसिक त्रासाला सामोरे जावे लागते.

कायदेशीर तरतूद.

संगणक युगाबरोबरच सायबर क्राईमचा त्रासही वाढला आहे. ज्या इंटरनेटने जगातील नागरीकांना विकासाचा आणि व्यवहाराचा जो नवा मार्ग दाखवला त्या मार्गावर लुटमारीसह त्या गुन्हेगारांचा समावेश असलेल्या सायबर क्राईमला अटकाव करण्याचे नवे आव्हान जगातील सर्वच देशांपुढे निर्माण झाले आहे. आंतरराष्ट्रीय किंवा राष्ट्रीय पातळीवर सायबर क्राईम करणाऱ्यांना प्रतिबंध करण्यासाठीची प्रभावी यंत्रणा इतर देशांप्रमाणे भारताने तयार केलेली नाही. देशाबाहेरील गुन्हेगारांना पकडण्यासाठी इतर देशाशी करार केलेले नाहीत. यामुळे इंटरनेटच्या माध्यमातून देशांतर्गत आणि देशाबाहेरील गुन्हेगारांना पकडण्यासाठी कायदा असूनही अडचणी येतात. तसेच सायबर गुन्हेयांसंदर्भात कोणत्याही सीमा निश्चित केलेल्या नाहीत. देशाच्या सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्वाच्या माहितीच्या सुरक्षेसाठी योजण्यात येणाऱ्या उपायांबाबत सरकारने अद्याप अधिकसुचना दिलेली नाही. उदा. दिल्ली मेट्रो प्रकल्प संगणकाच्या साहयाने हाताळला जातो. या प्रकल्पावर सायबर हल्ला झाला तर ती यंत्रणा बंद करण्याची अधिकृत जबाबदारी कोणाची हे अद्याप निश्चित झालेले नाही.⁴

दैनंदिन व्यवहारा बाबत सुरक्षेचा प्रश्न मोठा गहन आहे. संगणकाचा वापर अनिवार्य आणि अपरिहार्य झालेला असताना आपले संगणक सुरक्षित रहावेत यासाठी प्रत्येकाचा प्रयत्न असतो. आपल्या संगणकात असलेल्या अत्यंत महत्वाच्या माहितीचा दुरुपयोग किंवा नाश होऊ नये यासाठी आजकाल अनेक कंपन्या, उद्योग, शासकिय संस्था यांच्यातर्फे एथिकल हॅकर्सची नेमणूक केली जाते. सद्या भारतात असे सायबर हल्ले रोखण्यासाठी पाश्चात्य देशांनी तयार केलेल्या यंत्रणेचा वापर केला जातो. परंतु भविष्यात असे हल्ले परतावून लावता यावेत यासाठी भारतात संगणक प्रणाली विकसित करण्यात येत आहे.

भारतात सायबर यंत्रेवर अवलंबून असणाऱ्यांचे प्रमाण अधिक आहे. 60 कोटी मोबाईलधारक, 15 कोटी इंटरनेट ग्राहक आहेत. ते पुरेशा सुरक्षे आभावी ही क्षेत्रे सहज बळी पडू शकतात. त्यासाठी सायबर सुरक्षा असणे गरजेचे आहे. जागतिक पातळीवरील वाढत्या सायबर हेरगिरीच्या पार्श्वभूमीवर भारतीय दूरसंचार मंत्रालयाने राष्ट्रीय सायबर सुरक्षा धोरण 2013 तयार केले आहे. या धोरणांतर्गत सायबर हल्ल्यांवरील प्रतिबंधात्मक उपायासाठी कॉम्प्युटर अमर्जन्सी रिस्पॉन्स टीम (सी ई आर टी इन) या संस्थेकडे जबाबदारी देणे, सरकारी ई गव्हर्नन्स कार्यप्रणाली बाधित होऊ नये याची दक्षता घेणे, राष्ट्रीय सुरक्षेसाठी महत्वाच्या माहितीची गुप्तता आणि अभेद्यता राखण्यासाठी नॅशनल क्रिटिकल इन्फॉर्मेशन इन्फ्रास्ट्रक्चर प्रोटेक्शन सेंटर स्थापन करणे इत्यादी उपाय योजना राबवण्यात येणार आहेत.

फौजदारी प्रक्रिया संहितेमध्ये एखादा खटला मार्गे घेण्याची दंडात्मक तडजोड किंवा गुन्हा कबूल करून शिक्षेचा कालावधीत तडजोड तरतूद आहे. मात्र महिलांविरुद्ध घडलेल्या सायबर गुन्हेगारांमध्ये आरोपीला सायबर अशा प्रकारची मुभा दिली जात नाही. असे असले तरी त्यासाठी काही कयदे करण्यात आलेले आहेत. त्यात अश्लील व आक्षेपार्ह मजकूर प्रसारीत केल्याबद्दल भारतीय दंड विधानाच्या 292 कलमांन्वये गुन्हा दाखल होऊ शकतो. त्या अंतर्गत दोन किंवा पाच वर्षांचा कारावास आणि दंड अशी शिक्षेची तरतूद आहे. माहिती तंत्रज्ञानाचे कलम 66 अशी संगणकाशी संबंधीत गुन्हेगारांसाठी वापरले जाते. अश्लील किंवा आक्षेपार्ह मजकूर प्रसारीत केल्याबद्दल 66(ए) कलमांन्वये तीन वर्ष कारावास आणि दंडाची तरतूद आहे. वैयक्तिक संवेदनशील माहितीची चोरी व गैरवापर केल्याबद्दल 66(सी) कलमांन्वये तीन वर्ष तरुंगवास आणि एक लाख रुपये दंड होऊ शकतो.

प्रायव्हीच्या उल्लंघनाबद्दल 66(इ) कलमांन्वये तीन वर्ष कारावास आणि दोन लाख रुपये दंड होऊ शकतो. आक्षेपार्ह लैंगिक कृत्य किंवा मजकूर प्रसारीत, प्रकाशित केल्याबद्दल 67 (ए) पाच ते सात वर्ष कारावास आणि दहा लाख रुपये दंड होऊ शकतो. अल्पवयीन मुलांचे लैंगिक कृत्य किंवा मजकूर प्रसारीत केल्याबद्दल 67 (बी) कलमांन्वये पाच ते सात वर्ष कारावास आणि दहा लाख रुपये दंडाची शिक्षेची तरतूद कायद्यात आहे.

भारताच्या सायबर सुरक्षा धोरणाची वैशिष्ट्ये –

1. सामान्य नागरिक, उद्योग क्षेत्र आणि सरकारसाठी सुरक्षित व विश्वासार्ह क्षेत्र निर्माण करणे.
2. ई आर्थिक व्यवहाराच्या सुरक्षेसाठी पाच वर्षात पाच लाख प्रशिक्षित तज्ज्ञांची फौज तयार करणे.
3. सांभाव्य सायबर हल्ल्यांच्या उपायासाठी अहोरात्र कार्य करणारी यंत्रणा राष्ट्रीय व प्रादेशिक पातळीवर स्थापन करणे.
4. सायबर गुन्हे रोखणे, त्यांचा तपास करणे, गुन्हेगारांना शिक्षा करणे यासाठी कायद्यात बदल करणे.
5. सायबर सुरक्षेला अनुकूल वातावरण तयार करण्यासाठी सरकारतर्फे प्रोत्साहन देणे. सरकारी व खाजगी भागीदारीसारख्या पर्यायांनाही प्राधान्य देणे.
6. सायबर सुरक्षा योजनांमध्ये समानता आणण्यासाठी राष्ट्रीय पातळीवर नोडल एजन्सी स्थापन करणे.
7. सरकारी व खाजगी आस्थापनांमध्ये सायबर सुरक्षेसाठी मुख्य माहिती सुरक्षा अधिकाऱ्याची नियुक्ती करणे.
8. माहिती सुरक्षा धोरणास प्राधान्य देण्यासाठी वार्षिक अर्थसंकल्पात तरतुद करण्याची सर्व सरकारी, निमसरकारी व खाजगी संस्थांना सूचना करणे.

सुरक्षा उपाय.

अश्लील / आक्षेपार्ह ई मेल येत असल्यास –

- 1.आक्षेपार्ह ई मेलची सॉफ्ट व हार्ड कॉपी पोलीसांना द्यावी. तो ई मेल हाउर् डिस्कवर सेव्ह करा.
- 2.आक्षेपार्ह ई मेल तुमच्या इनबॉक्स मधून शक्यतो डिलीट करू नका.
- 3.आक्षेपार्ह ई मेलचे एक्स्टेंडेड हेडरची माहिती काढून ठेवा.
- 4.हेडरची माहिती काढण्यासाठी WWW.cucercellmumcai.gov.in या संकेतस्थळावर एफएक्यू तील सूचना वाचा.सुरक्षित ब्राउझिंगसाठी आचारसंहिता

- 1.ई मेल आणि आर्थिक व्यवहारासाठीच्या कोणत्याही कार्डाचा पासवर्ड मोबाईलमध्ये सेव्ह करू नका.
- 2.तुमच्या कुटुंबीयांच्या नावाने किंवा सहज ओळखता येईल, अशा नावाचा पासवर्ड ठेवू नका.
- 3.अक्षरांबरोबर आकड्यांचाही वापर पासवर्डमध्ये करा.
- 4.सार्वजनिक ठिकाणी किंवा कॉमन कॉम्प्युटरवरून तुमचे ई मेल किंवा अन्य संकेतस्थळांना भेट दिल्यानंतर ब्राउझिंग हिस्ट्री आणि कुकीज डिलीट करण्यास विसरू नका.
- 5.लॉग इन करतांना रिमेम्बर पासवर्ड हे ऑप्शन अनचेक करा.
- 6.फेसबुकसारख्या सोशलसाईटसच्या प्रायव्हसी सेटिंग्जचा प्रभावी वापर करा. कोणत्याही व्यक्तीला तुमच्या पोस्ट, फ्रेंड लिस्ट, फोटो दिसतील किंवा टॅग करता येतील याच्यावर नियंत्रण ठेवा.
- 7.विंडोज इंटरनेट एक्सप्लोरर ब्राउझिंग सारख्या सुविधेचा वापर करा.
- 8.मोबाईलच्या स्क्रीन लॉकचा वापर करा.

असे उपाय केले जात असले तरी साबर क्राईम पासून बचाव करण्यासाठी व स्वतःला सुरक्षित ठेवण्यासाठी प्रत्येक व्यक्तीने इंटरनेट हाळतांना आपली माहिती गुप्त ठेवणे अत्यंत आवश्यक आहे. जागरूकता व थोडी काळजी घेतल्यास या गुन्हेगारीला आळा घातला जाऊ शकतो.

माहितीची चोरी झाल्यास.

- 1.माहितीची चोरी झाल्यास त्याकडे दर्लक्ष करू नये. त्याने चोर मोकट सुटतो.
- 2.माहितीचा स्वतःच्या फायद्यासाठी वापर केला तर कॉपीराईट कायद्याचे उल्लंघन होते, तो एक फौजदारी गुन्हा आहे.
- 3.माहितीच्या चोरीची माहिती झाल्यास संबंधीतांशी संपर्क साधा.
- 4.क्रेडिट लाईन किंवा नुकसान भरपाईची संबंधीताकडे मागणी करावी.
- 5.संबंधीतास ई मेल लेखी स्वरूपात करून त्यांच्याशी संवाद करा.
- 6.या सर्व उपायांनीही दाद दिली नाही तर कॉपीराईट कायद्याखाली पोलिसांकडे तक्रार करावी.
- 7.बौद्धिक स्वमित्व हक्क कायदातज्ज्ञाचा सल्ला घ्यावा.

संदर्भ –

- 1.<http://www.Cse.ded.Ca/toomis/overview/irv.Lt.Rgariue,informationwarefare-developingaconceptualframework>.
- 2.Times, US, 20th Nov.2013.
- 3.नॅशनल क्राईम रेकार्ड ब्यूरो अहवाल (एन सी आर बी) 2012.
- 4.द. सकाळ (उ.म.आ.) 5.9.2012

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- * International Scientific Journal Consortium
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.net